

TANYÁK A XXI. SZÁZADBAN

HOMESTEADS IN THE XXI. CENTURY

Kürtösi Mónika

Debreceni Egyetem, Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar
Gazdasági és vidékfejlesztési agrármérnöki BSc szak III. évfolyam

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanya hagyományok tiszteletére, generációk felhalmozott tapasztalataira épülő élettér és családokat fenntartó munkahely. Több millió magyar ember, generációk sokasága nőtt fel tanyákon és napjainkban is több mint negyed millió magyar ember él külterületen. A tanya, a tanyás település-rendszer és gazdálkodási forma a magyar nemzeti örökség része, amelynek fennmaradása, új életre keltése és fejlesztése nemzeti érdek.

A kutatásom elsődleges célja az volt, hogy a tanyavilág mai helyzetét felmérjem személyes kutatás révén, és az ebből fakadó eredmények alapján a megfelelő következtetéseket vonjam le, illetve a tanyák jövőbeli sorsának alakulására alternatívákat keressek.

A vizsgálatom során a személyes megkérdezés egyik módját, a mélyinterjúk készítését választottam. A primer adatok ilyen jellegű beszerzése tette lehetővé, hogy ne csak a tényeket ismerjem meg, hanem a tanyán élők személyes véleményét, gondolatait is felfedjem, valamint személyes tapasztalatok szerzése révén még körvonalazottabb képet kapjak a tanyasi életmódról. Az általam levont legfontosabb konklúzió, mely szerint nem szabad hagyni a tanyavilágot elveszni, hiszen nemzeti sajátosságink közé tartozik. Nem szabad elvetni a tanyák átalakulásának lehetőségét, az életképes tanyákat támogatni kell. Annak érdekében pedig, hogy a segítség eljusson a kívánt területre a tanyán élőket tájékoztatni kell.

Kulcsszavak: tanya, tanyás település-rendszer, gazdálkodási forma

ABSTRACT

The homestead is a living-area and family-supporting job, which has built on the honour of the traditions, the renewing and still everlasting experiences of the generations. Millions of hungarian people, plenty of the generations has grown up in homesteads and still nowadays more than quarter million hungarians live in rural areas. The homestead, the connected township-system and the type of the farming is part of the world heritage, to keep it existing, renewing and build it up again is the real national interest.

My researches are funded on one sort of asking and observing: I used interviews. During collecting of these primer datas I got opportunity beside knowing the facts to listen to the personal opinion of the people, who live here, and to get personal delineated experiences about the life in homesteads. The most important conclusion, which I have drawn, that we can not leave this lifestyle to edge out, because it belongs to our national speciality. We just can not walk away without realizing the opportunity of changing, we must support the capable homesteads. To make sure, the help can reach the appropriate areas, we are in time to establish a sustainable, usable information-system.

Keywords: homestead, township-system of the homesteads, farming

BEVEZETÉS

A XVIII. században vált használatossá a tanya elnevezés, előtte a szállás szót használták. A tanya szó ősrégi, valószínűleg szláv eredetű, a jelentése a korral együtt változik. Társadalomtudományi megfogalmazás szerint „a tanya nem más, mint egy társadalmi szerkezetiség adott táji lehetőségek, bizonyos jogi feltételek közt, különleges gazdasági erők által, a nomád hagyó-

mány alapján kialakult települési-társadalmi forma, melynek lényege, hogy különmemű kisebb egységekből tevődik össze, és egy nagyobb társadalmi egységnek (város- vagy falurész) a része” (ERDEI, 1976).

A tanyák kialakulása nem egy, vagy több történelmi esemény eredménye, hanem hosszú történeti fejlődés. A tanyarendszer kialakulásának folyamatáról három markánsan eltérő nézet létezik. Az első Erdei Ferenc és Györffy István nevéhez fűződik, mely szerint a tanyák kialakulása az Alföld honfoglalásával kezdődött. A honfoglaló nép nomád társadalom volt, ezért a megtelepülési formája a külső és belső szállások rendszere volt, mint minden nomád népnek. Ez azt jelentette, hogy nyáron a legeltetés helyén a nyári szállásokban, míg télen egy állandó téli szálláson tartózkodtak. E felfogás szerint ennek az életformának az utódja a tanya. Szabó István nézete szerint a tanyák előzmény nélküliek, vagyis a létrejöttükben a földművelés megjelenése játszotta a legfőbb szerepet. Az intenzív gazdálkodásra alkalmas cselédes és kigazda tanya váltotta fel a majoros rendszert. A harmadik szemléletet Márkus István alakította ki, mely azt foglalja magában, hogy a mezei kertek rendszere a tanyarendszerrel is összefüggésben van, nemcsak a mezővárosok határhasználatával és birtoklásával, tehát a mezei kertek voltak a tanyák ősei (BECSEI, 2004).

A korábban csak mezőgazdaságot szolgáló tanyák a XX. századra hatalmas változásokon mentek keresztül, a külső jegyeik és funkciójuk teljesen átalakult, a lakóik élete is megváltozott. Ekkor négyféle tanyatípust különböztettek meg: a kisüzemi tanyát, ahol a család létalapját az egyéni termelés adta. A háztáji tanyát, ahol mezőgazdasági foglalkozásuk éltek, de új munkahelyükön már speciális beosztású munkát végeztek. Az önellátó tanyát, amelyek lakosai a mezőgazdaságból kivált emberek voltak, akik otthoni termelést folytattak; és az átmeneti tanyát, melynek lakói gyakran cserélődtek és a fennmaradásuk is csak átmeneti, illetve csak lakóhelyi funkciójuk volt (ROMÁNY, 1973).

A tanyarendszer az államszocializmus kezdete óta hanyatlak, azonban a tanyák megszűnésének folyamata nem volt olyan gyors ütemű, mint azt jósolták. A korábbi évtizedekhez képest 2000-ben a felére csökkent a külterületi népesség fogyásának az üteme. Az 1990-es évek végére 1,5 millióval csökkent a munkahelyek száma, ami elindított egy új népvándorlást, a munkanélkülieknek a komfort nélküli tanyavilágba történő áramlását, ezáltal egyes településeken még nőtt is a külterületi lakosság (HALÁSZ, 2000; LOCSMÁNDI SEBŐK, 2003; TANÁCS, 2003).

A XXI. században három tanyatípust különböztetünk meg. Az egyik a farmtanya, melynek tulajdonosa árutermelés céljából végez mezőgazdasági tevékenységet, de maga nem lakik a tanyán, legtöbbször bér munkást alkalmaz. A másik, melynek lakói az önellátásra berendezkedő családi gazdálkodást folytatnak, az újonnan születő tanya. A harmadik típust pedig a meglévő tanyák vegetáló és megújulásra képes csoportjai adják (BECSEI, 2002; BECSEI, 2004).

Magyarországon a tanyákkal kapcsolatosan felmerülő legfőbb kérdés: „Mi is lesz a tanyák jövőbeli sorsa?” Ez egy olyan komplex probléma, melyre még a tapasztalt tanyakutatók sem tudnak támadhatatlan felelettel szolgálni.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Elsődleges céloom a tanyák napjainkbeli pozíciójának feltárása volt, ennek érdekében a feltáró kutatási módszert alkalmaztam. Szekunder adatgyűjtés mellett nagy hangsúlyt fektettem a primer adatok megszerzésére.

A tanyavilág helyzetének részletes megismerése érdekében a primer adatokat kvalitatív kutatás útján szereztem meg, melynek célja az értékek, okok, motivációk minőségi megértése. A számomra szükséges információkra mélyinterjúk készítése útján tettem szert. A megkérdezés e formája alkalmas egy meghatározott probléma mélyebb feltárására.

Az interjúk készítését egy általam előre összeállított kérdéssor alapján végeztem. A 25 kérdésből álló interjú többségében nyitott kérdésekből tevődött össze, melyekre a válaszadó saját szavaival, élményei elmondásával tudott felelni.

Békés megye területén (Mezőberény, Bélmegyer, Kamut, Kétsoprony, Kondoros, Köröstarcsa), 2009. december közepe és 2010. február vége között 10 db értékelhető mélyinterjú készíttettem. Az interjú-alanyok kiválasztása önkényes mintavétellel történt. A kérdésekre adott válaszokat Excel táblázatkezelő program segítségével összegeztem, a lehetőségekhez mérten átlagot, megoszlást számítottam, illetve szöveges kiértékelést végeztem. A tanyákról alkotott véleményemhez jelentős mértékben hozzájárult a tanyákon szerzett személyes tapasztalat is.

EREDMÉNYEK

A mezőgazdaság, mint kiegészítő jövedelem

A tanyai lakosok mezőgazdasági aktivitását vizsgálva arra a megállapításra jutottam, hogy valóban folytatnak mezőgazdasági tevékenységet, de nem főállásban, hanem a jövedelmet kiegészítő, önellátás céljából történő termeléssel foglalkoznak.

Az általam vizsgált tanyai lakosok mindössze 19%-át teszik ki a foglalkoztatottak, 28,6%-át pedig az eltartottak. Szembetűnő - az időskorúak számából fakadó - inaktívak magas (42,9%) aránya, valamint a kedvezőtlen 9,5%-os munkanélküliségi ráta. Ezek az adatok is megerősítik azt, hogy a tanyákon önellátás céljából, melléktevékenységként foglalkoznak termeléssel. A növénytermesztési ágazat azonban nem számottevő, viszont állattartással minden tanyán foglalkoznak.

1. táblázat: **A tanyákon tartott állatfajok létszáma, megoszlása**

Állatfaj	Megoszlás (%)	Állatlétszám (db/tanya)
Baromfi	90	10–30
Kacsa	40	2–30
Pulyka	20	2–11
Lúd	20	3–2900
Gyöngyös	20	15–20
Sertés	60	3–4
Juh	30	1–3
Kecske	10	11
Szarvasmarha	10	38

Forrás: Saját felmérés alapján

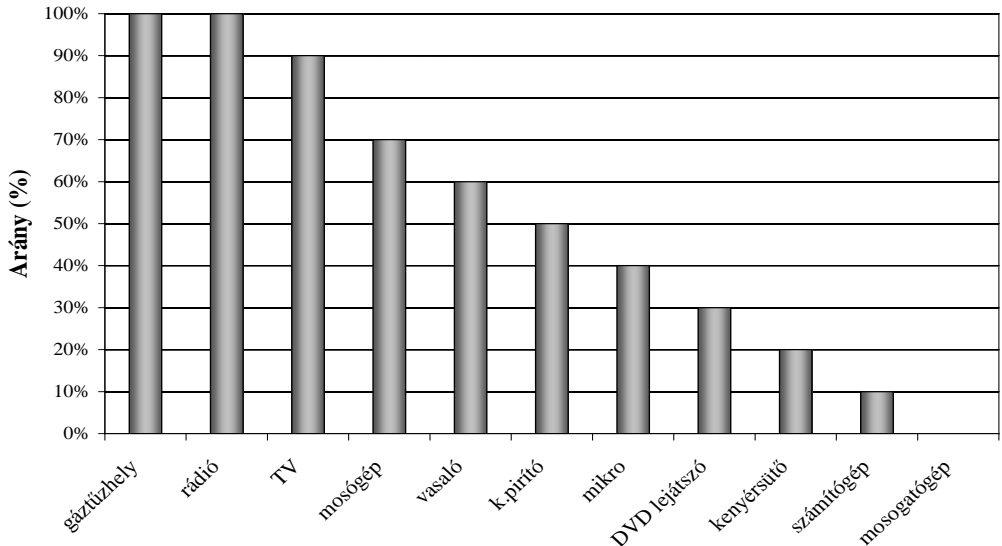
Az 1. táblázatban állatfajok jelennek meg tanyai tartásban, legjellemzőbb a háziszárnyasok jelenléte, szinte minden tanyán megtalálhatók. A tanyák több mint felében, 60%-ában tartanak 3-4 sertést, ezzel szemben sokkal kisebb horderővel bír a juh- és a kecsketartás, szarvasmarha pedig kizárólag gazdasági tevékenység keretei között jelenik meg.

Az általam felmért tanyai lakosok 60%-a pusztán önellátásra termel és csupán 10%-uk foglalkozik főállásban otthoni mezőgazdasági tevékenységgel. A fennmaradó 30% pedig alapvetően önellátás céljából termel, és csak a felesleget értékesíti.

Életszínvonal

A tanyák helyzetét az életszínvonal kiválóan érzékelteti. Ez a gyűjtőfogalom roppant sokrétű, amely az életkörülményekre világít rá.

Fontos életszínvonalbeli jellemző a közműellátottság. Az 1970-es években megkezdődő tanyavillamosítási koncepció sikerességét illetően eltérő vélemények születtek. Az általam felmért tanyák 10%-ában még ma sincs villany. Ezzel szemben a vízellátottság teljesen megoldott a tanyákon, azonban jelen esetben ez nem a vízvezeték hálózat kiépültségét jelenti, hanem a lakók által kialakított különböző házi vízellátó rendszereken keresztül történő vízhozzáférést takarja. A legsiralmasabb képet a gázellátottság mutatja; ugyan a tanyai lakosok egy része nem is tart rá igényt, de akkor is megdöbbentő tény, hogy a felmért tanyák egyikébe se volt bevezetve a gáz.

1. ábra: **Háztartási gépek, berendezések jelenléte a tanyákon**

Forrás: Saját felmérés alapján

Az életszínvonalat a háztartási gépekkel, berendezésekkel való ellátottság is példázza. Kutatásom azt mutatja, hogy minden háztartás rendelkezik gáztűzhellyel, rádióval, sőt még a televízió is nagyon népszerű szórakoztatási eszköz, amely a tanyák 90%-ában jelen van. Egyéb háztartási gépeknek, mint a mosógép, vasaló, kenyérpirító 50-70%-os az előfordulása (1. ábra). Az alacsony életszínvonalat a modern háztartási gépek csekély jelenléte, illetve hiánya tükrözi. Ilyen berendezés a mikrohullámú sütő, (40%), videó vagy DVD lejátszó (30%), kenyérsütő (20%), valamint a mosógépet is ide sorolnám, mivel ez az eszköz ugyan jelen van a tanyákon, azonban többségében ezek a gépek még nem a modernebb automata változatok, hanem a régi hagyományos mosógépek. Mosogatógéppel egyik tanya sincs felszerelve. Ennél is megdöbbentőbb tény, hogy a tanyák mindössze 10%-ában található számítógép, így az internet hozzáférés sem feltételezhető, emiatt az információk sem jutnak el a tanyákon élőkhez. A pályázatok megírására, beadására (mely elektronikus formában történik) sincs lehetőségük, így a támogatásoktól elesnek. Ez komoly hátrányt jelent a tanyákon élők számára.

Szükségletek kielégítésének akadályai

Külterületen a szükségletek kielégítésének nemcsak az alacsony jövedelemszint az akadály, hanem az elérhető szolgáltatások alacsony színvonala is. A fiziológiai szükségletek kielégítése is nehézkessé válik az élelmiszerboltok hiányából, nagy távolságából fakadóan. A tanyán élők az állattartási tevékenységüknek köszönhetően bizonyos élelmiszerekből (pl.: hús, tojás) önellátók. A többi étel beszerzését általában heti egyszeri gyakorisággal végzik, illetve a tartós élelmiszerek nagy tételben történő megvásárlását negyedévente ejtik meg.

A szolgáltatások közül egyedül a postai szolgáltatást tudja minden tanyai lakos helyben igénybe venni. Ennek köszönhető, hogy többen (70%) rendszeresen járatnak újságot.

A tanyák esetében nagy hangsúlyt kell fektetni a biztonság és védelem iránti szükségletre. A külterületen fekvő házak viszonylag távol esnek mindentől, így a tolvajok kedvenc célpontjaivá válnak. A megkérdezettek 40%-a számolt be őket megkárosító lopásról, betörésről; a fennmaradó 60% pedig a szomszédos tanya(k)ban tapasztalt hasonló eseteket. Mindezek ellenére a lakók többsége mégsem érzi magát fenyegetve, nem fél.

Elszigeteltség

A tanyák elmaradottságát legszemléletesebben talán az elszigeteltségük példázza. A településektől való nagy távolságot – ami átlagosan 3,47 km – tetőzi a tömegközlekedés fejletlensége. Jelen esetben az egyetlen tömegközlekedési eszköz, amit igénybe tudnak venni, a busz. Azonban sokszor a buszok csupán 2-3 óránként járnak, vagy esetleg bizonytalan időpontokban. Azokon a területeken, ahol a járatsűrűség kedvező - óránként -, ott általában a buszmegállók nagy távolsága (1 km) okoz problémát. Emiatt a tanyasi emberek leggyakrabban a kerékpáros közlekedést választják, illetve ha lehetőségük van rá, vagy szükséges, akkor gépjárművel utaznak.

A közlekedés során nehézséget okozhat az utak rossz állapota. A tanyák számára a legnagyobb kellemetlenséget a földutak nem megfelelő minősége indukálhatja. A megkérdezettek 40%-át érinti ez a probléma, mivel a többi tanya közvetlenül a köves út mellett fekszik. A földutak minősége nagyon különböző; van ahol jó minőségű, feltöltött, rendszeresen karbantartott a földút, míg más helyeken rossz minőségű, és már minimális csapadék esetén is szinte járhatatlan.

Az elszigeteltséghez a fizikai értelemben vett megközelíthetlenség mellett az információáramlásának nehézsége is hozzátartozik. A legfőbb problémát a hírközlés és az információáramlás csatornáinak kiépületlensége idézi elő. Kizárólag a rádió az a hírforrás, amely minden tanyában megjelenik. A XXI. század elengedhetetlen kelléke a televízió, de nem mindegyik tanya rendelkezik vele, és digitális csatorna is csupán a 12,5%-ukban található. Az elszigeteltséget mérsékli, hogy minden tanyán található mobil- vagy vezetékes telefon.

Napjainkban a hírközlés leggyorsabb és legmodernebb eszköze az internet, amely mára már szinte nélkülözhetetlen kelléke a létünknek a tanyákon egyáltalán nincs jelen. Ugyanígy nincs jelen maga az információ sem, emiatt a tanyák érdekérvényesítő képessége is nagyon gyenge.

Tanyakérdés testközelből

Csekély számban vannak, akik teljes mértékben pozitívnak vélik a tanyák múltját, társadalmi megítélését, többségük negatívnak értékeli az eddigi sorsukat, kiváltképp a rendszerváltás tanyákra gyakorolt hatását. A tanyasi emberek mindezek ellenére szeretnek tanyán élni, ezért nem is hajlandók elköltözni, még akkor sem, ha erre van rá lehetőségük. Ezzel szemben egybehangzó véleményként fogalmazták meg, hogy a következő generációk nem fognak tanyán élni, csak ha a kényszer ráviszi őket.

Ezek után joggal feltehetjük a kérdést arra vonatkozóan, hogy akkor mi is lesz a tanyákkal? Az általam megkérdezettek közül nagyon minimális számú vélemény volt, mely a tanyák felvirágzását jósolta. A többség szkeptikusan ugyan, de nem reménytelen elkeseredéssel beszélt a tanyák jövőjéről. Többen is úgy gondolják, hogy csak a köves út melletti tanyák lesznek képesek életben maradni. Véleményem szerint ezt a gondolatot akár jelen időben is használhatnánk, hiszen ez a szelekció már megkezdődött. A tanyák száma nagymértékben csökkent az elmúlt évtizedekhez képest, és mivel manapság nem sok ember hajlandó tanyára költözni – mert az emberek hozzászótkak a kényelemhez –, ezért ez a fogyás a továbbiakban is fenn fog állni.

Bizonyos tanyasi emberek az úgynevezett hobbytanyák számának a növekedését jövendölte, azonban ez nem vonja maga után a tanyák számának a növekedését, csak egyes tanyák alakulnak át funkciójukat tekintve.

Egy másik vélemény szerint a tanyáknak is haladniuk kell a korrallal, ezért nem lehet már úgy, mint régen (pl.: 3 generáció lakik együtt), emiatt a régi, klasszikus értelemben vett tanyák teljesen el fognak tűnni. Mások szerint a tanyák előbb-utóbb csupán csak a gazdasági tevékenység színhelyei lesznek.

A tanyán élők körében létezik teljesen negatív felfogás is, mely szerint a tanyák egy természetes folyamat során – melynek a kényelem a mozgatórugója – fel fognak számolni. A tanyákra vonatkozó számomra legnegatívabb jövőkép így hangzott: „Elsimitják őket, dózerrel. Úgy, mint a búzaföldet.”

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Véleményem szerint az a végkövetkeztetés vonható le, hogy a tanyák nincsenek teljes mértékben elszigetelve a külvilágtól, és ugyan alacsony életszínvonal jellemzi őket, de mégis haladnak a korrallal. Az elmaradottságuk pedig abból fakad, hogy a fejlődésük sokkal kisebb ütemű, mint a településeké. A fejlődésbeli elmaradásuk leküzdését gyakran nemcsak az adott körülmények gátolják, hanem a tanyán élő emberek mentalitása, motivátlansága is. A tanyák hátrányos helyzetét a munkahelyek hiányából, a mezőgazdaság eltartóképeségének drasztikus csökkenéséből fakadó megélhetési gondok, valamint a közszolgáltatások alacsony színvonala, hiánya jelentik.

A tanyákról elterjedt feltételezések némi pontosítással valósak, kivéve az a megállapítás, hogy a tanyákon több generáció él együtt, ugyanis ez már egyáltalán nem így van. Az a feltevés azonban, hogy a tanyán idősek élnek igaz, ugyanis a fiatalok kisebb mértékben vannak jelen, ez indukálja a demográfiai egyensúly felbomlását, az előregedést. Többek között az időskorúak magas arányából és az alacsony foglalkoztatásból ered az alacsony életszínvonal. A tanyákon jellemző az alacsony jövedelemszint és a szolgáltatások alacsony színvonala, illetve hiánya. E két tényező okozza a szükségletek kielégítésének akadályát. Mivel a jövedelem nem fedezi a tanyasi kiadásait, ezért állattartással egészítik ki azt, illetve csökkentik a költségeiket. A tanyák fizikai értelemben véve nem tekinthetők rosszul megközelíthetőeknek, azonban mégis igaz, hogy elszigeteltek, mivel a távolság és a közlekedési infrastruktúra nem teszi lehetővé a lakosok mobilitását, és az információ áramlása is nagy hiányosságokat mutat.

Mindezek ellenére nem hagyhatjuk, hogy elveszen ez az életforma, hiszen a nemzeti örökségünk része. Ennek érdekében nem szabad elvetni a tanyák átalakulásának lehetőségét és a megújulásra képes tanyák támogatását kell szorgalmazni. Annak érdekében, hogy a támogatások valóban eljussanak a megcélzott területre, kiemelt fontosságú a tanyasi emberek tájékoztatása a rájuk vonatkozó támogatásokról. Mivel a tanyákon hiányosak a hírközlési eszközök, ezért ez körülményes feladat. Nézetem szerint erre legalkalmasabb a postai úton történő tájékoztatás lenne, mivel így a legtöbb tanyát el lehetne érni és a költségvonzata is minimális.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- (1) Becsei J. (2004): A magyarországi tanyarendszer és az európai uniós tagság. In: Falvak, földek, földművesek. (Szerk.: Pócs Gy.) Agroinform Kiadó, Budapest 87-88. p. (2) Becsei J. (2002): A tanyarendszer jövőbeni alakulására ható tényezők. Tanyavilág. Magyar Tudomány. 2002/9 8-9. p. (3) Erdei F. (1976): Magyar tanyák. Akadémiai Kiadó, Budapest 7-23. p. (4) Halász M. (2000): Dél-alföldi népvándorlás a tanyavilágba. Magyar Nemzet, 2000. augusztus 11. 5. p. (5) Locsmáncsi Sebők A. (2003): Egyre többen költöznek tanyára, a többség kényszerűségből. Magyar Hírlap, 2003. október 27. 7. p. (6) Romány P. (1973): A tanyarendszer ma. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 15-32. p. (7) Tanács I. (2003): Pusztalét. Hová lett nyolcszázézer ember negyven év alatt a tanyavilágból? Népszabadság, 2003. április 26. Hétvégi melléklet 1, 2. p.